

УДК 37.015.3:001.101(100) «16/18»

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНОГО КОМПОНЕНТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У XVII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

Т.П.Зузяк

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти розвитку науково-теоретичного знання педагогічної психології XVII- початку XIX ст.

Ключові слова: педагогічна психологія, психолого-педагогічні знання, виховання, природовідповідність.

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты развития научно-теоретического знания по педагогической психологии XVII начала XIX в.

Ключевые слова: педагогическая психология, психолого-педагогические знания, воспитание, природосоответствие.

Abstract. The article considers principal terms of the development of the scientific and theoretical knowledge in pedagogical psychology XVII - beginning of XIX century.

Keywords: educational psychology, psycho-pedagogical knowledge, education, nature compliance.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена розвитком педагогічної психології, тієї галузі психолого-педагогічного знання, яка надзвичайно інтенсивно розвивається сьогодні, а прогресивні ідеї вчених уособлюють ті тенденції, які були характерні не лише для минулого психології, але й для сучасності. Для найбільш повного й глибокого розуміння логіки розвитку педагогічної психології необхідно відновити й проаналізувати витоки її становлення. Звернення в минуле і його об'єктивний аналіз допомагає виявити й усвідомити цінність ідей і відкриттів, підходів до розв'язання питань, які й сьогодні не втрачають своєї гостроти.

Професійна підготовка вчителя неможлива без вивчення педагогічної психології. Вона дозволяє вчителю коректно розробляти цикли навчання, аналізувати труднощі учнів, що виникають під час засвоєння знань; проводити необхідну корекційну роботу й вирішувати багато інших професійних завдань.

Терміном педагогічна психологія позначаються дві суттєво різні науки. Одна з них є гілкою психології. Це базова наука, покликана вивчати природу й закономірності процесу навчання й виховання. Але під назвою «педагогічна психологія» розвивається також і прикладна наука, мета якої – використовувати досягнення всіх гілок психології для удосконалення педагогічної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних авторів з історії педагогічної психології показує, що вивчення історії становлення й розвитку педагогічної психології є несистематичним. Так, значий вплив на розвиток педагогічної психології зробили: Я.Гальперін, Н.Ф.Талізін, Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, А.К.Маркова, Л.І.Айдарова, Л.В.Занков, Л.Н.Ланда, С.Л.Рубінштейн, які досліджували виявлення конкретних механізмів засвоєння навчального матеріалу учнями; П.І.Зінченко, А.А.Смирнов, В.Я.Ляудіс доліджували пам'ять, мислення (Ф.Н.Шемякін, А.М.Матюшкін, В.Н.Пушкін, Л.Л.Гурова), сприйняття (В.П.Зінченко, Ю.Б.Гіппенрейтер), розробляли питання розвитку дитини і, зокрема, мовного розвитку (Л.А.Венгер, А.Г.Рузьська, Ф.А.Сохін, Т.Н.Ушакова), розвитку особистості (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, М.С.Неймарк, В.С.Мухіна), мовного спілкування й навчання мови (В.А.Артемів, Н.І.Жинкін, А.А.Леонтьєв); дослідження визначення стадій (ер, епох, фаз, періодів) вікового розвитку (П.П.Блонський, Л.С.Виготський, О.Н.Леонтьєв, Д.Б.Ельконін, Б.Г.Ананьєв, А.В.Петровський), особливостей розумової діяльності школярів та їх розумової обдарованості (А.А.Бодальов, Н.С.Лейтес, В.А.Крутецький). Велике значення для педагогічної психології мали роботи з психології навчання дорослих (Ю.Н.Кулюткін, Л.Н.Лесохіна) та ін.

Мета статті. Визначити та охарактеризувати основні погляди стосовно розвитку науково-теоретичного знання з педагогічної психології XVII – початку XIX століття.

Виклад основного матеріалу. Робота присвячена аналізу становлення й розвитку педагогічної психології XVII – початку XIX століття, вивченню взаємозв'язку загальної логіки розвитку психологічної науки та соціальної ситуації, характерної для розглядуваного періоду часу. Педагогічна психологія покликана вивчати будову, властивості та закономірності процесу навчання. Її центральною проблемою є виявлення умов, що забезпечують успішне засвоєння знань і вмінь, які дають високий

розвивальний і освітній ефект. У педагогічній психології важливе місце відводиться також завданню вивчення вікових можливостей дітей, особливо дошкільного та молодшого шкільного віку. Педагогічна психологія є однією з базових галузей педагогічного знання й приватних методик.

Епоха Відродження у Західній і Центральній Європі зумовила реформацію в освіті. XVII ст. ознаменоване виокремленням педагогіки як окремої галузі наукових знань. Цей період насамперед представлений іменами Коменського, Локка, Руссо, Песталоцці, Гербарта, Дістервега. Вже тоді розглядалися ті проблеми, які й зараз входять в царину інтересів педагогічної психології: зв'язок розвитку з навчанням і вихованням, творча активність учня, здібності дитини та їх розвиток, роль особистості вчителя, психологічні особливості організації навчання та ін. Це період перших спроб наукового осмислення даного процесу, і власне психологічні аспекти перерахованих проблем були розкриті названими дослідниками не повністю.

Чеський педагог Я.А.Коменський (1592-1670 р.р.) своєю освітньою творчістю започаткував педагогічні гуманістичні ідеї. Думка, вперше висловлена у праці Яна Амоса Коменського «Велика дидактика» у 1657 р., поклала початок розвитку педагогічної теорії і цілеспрямованої організації шкільного навчання. Цю працю можна розглядати і як першу передумову тривалого суперечливого становлення педагогічної психології протягом більше ніж 250 років, бо тільки наприкінці XIX ст. вона почала оформлятися як самостійна наука [1].

Провідний англійський філософ Джон Локк (1632-1704) вважав основним моральне виховання. Причому моральне виховання він пов'язував із вихованням розуму й корисністю, а також волею. Визначаючи методи виховання й навчання, Дж.Локк ратував за формування у дитини стійких позитивних звичок, відводячи особливу роль самому наставнику. Важливо й те, що зміст виховання мав відповідати віковим та індивідуальним особливостям дитини.

Оригінальна позиція Дж.Локка стосовно заохочень і покарань у процесі виховання. Він не заперечував фізичних покарань, проте стверджував, що вони ведуть лише до рабської слухняності. Не вітав Дж.Локк і заохочення потягу вихованця до нагород, а не до того, за що вони даються [2]. Тому основними моральними орієнтирами він називав честь і ганьбу, на які й слід було спиратися в процесі виховання.

Концепція французького філософа Жан-Жака Руссо (1712-1778) представляла винятково новий підхід до виховання, орієнтований на природні задатки конкретного індивіда. У своїх педагогічних поглядах Руссо багато уваги приділяє вихованню, оскільки людина від природи добра і їй необхідно допомогти розвинути цю доброту. Руссо вважав, що на формування особистості ідеально від народження дитини впливають три чинники: природа, суспільство й люди, головним з яких є природа. Тому «природне виховання» повинно здійснюватися на лоні природи в умовах, які допоможуть розвинути в зростаючій людині всі її внутрішні сили й здібності. Першим природним станом людини є свобода, а тому саме принцип свободи має стати головним принципом «природного виховання» [3].

Високо оцінюючи роль виховання у формуванні особистості, Дені Дідро (1713-1784) не вважав його всемогутнім. Був упевнений, що вихованням можна досягнути багато, однак виховання лише розвиває те, що дала дитині природа. Дідро дотримується думки, що між людиною і природою немає якісної відмінності, «воля не менш механічна, ніж розум» [4]. Свобода ж якщо й існує, то тільки внаслідок незнання. Говорити всерйоз про свободу людини можна лише щодо «абстрактної людини», яка не збуджується жодними мотивами й існує лише уві сні або ж у думці. Такий висновок характерний для мислення того часу.

Відомий французький філософ-просвітителю Клод Гельвецій (1715-1771) не визнавав вроджених здібностей людини, він вважав, що відмінності в розумових здібностях і поглядах пояснюються винятково впливом зовнішнього середовища. На його думку, збіг інтересів правителів і народу – найважливіша умова успішного виховання, яке має суспільний характер [2].

Німецький педагог Йоганн Базедов (1724-1790) припускав, що вивчення наук має бути задоволенням для вихованців, тому вводить ігрові методи навчання, що надалі викликало критичні відгуки сучасників. Розглядав свободу в якості одного з головних принципів навчання й виховання. Так, усунувши з області виховання всі перешкоди й застосувавши всі запропоновані виховні заходи, можливо досягти кінцевої мети – «створити істинних людей, які будуть відчувати себе однаково щасливими завжди й усюди» [5].

Німецький педагог Крістіан Зальцман (1744-1811) створює нову педагогічну концепцію, де головна ідея полягає в тому, що виховання – це не тільки створення особливого, призначеного для дитини життєвого простору, а й насамперед – самовиховання вихователя, з тим, щоб, саме він, а не навколишнє середовище був важливим і цікавим для дітей. У його поглядах передбачалася певна диференціація, оскільки вихованцям надавалося право вивчати тільки те, що було необхідним для

їхньої майбутньої професії [4]. Діти працювали в саду, на городі, доглядали свійських тварин. Проповідував принцип навчання дітей згідно з їхньою природою.

Видатний швейцарський педагог Йоганн Генріх Песталоцці (1746-1827), намагаючись психологізувати навчання, виділяє найпростіші елементи всякого знання, засвоюючи які, людина пізнає світ. До них він відносить число, форму, слово. Таким чином, елементарне навчання зводиться насамперед до уміння виміряти, рахувати й володіти мовою. Поєднував знання рідного краю з початками природознавства. Особливий вплив на подальший розвиток педагогічної теорії та практики справила його ідея розвивального шкільного навчання. Песталоцці дав нове наповнення ідеї гуманістичної педагогіки про гармонійний розвиток людини. Аналізуючи роль І.Песталоцці, П.Ф.Каптерев стверджує, що «Песталоцци понимал все обучение, как дело творчества самого учащегося, все знания как развитие деятельности изнутри, как акты самодеятельности, саморазвития» [1].

У своїх педагогічних творах Іоахим Генріх Кампе (1746-1818) проповідує тверезо-практичне виховання. Вважав за необхідне кардинально поліпшити моральне виховання молоді [6]. У цих цілях, наприклад, пропонував розігрувати з дітьми самодіяльні вистави, які, на його думку, могли сприяти виробленню у дітей необхідних навичок моральної поведінки.

Визначаючи поняття «загальної освіти», Луї Лепелетє (1760 - 1793) вважав, що, передусім, у дітей слід формувати фізичні та моральні якості, передавати їм необхідні знання та навички. Об'єднати націю може єдине виховання, яке повинно бути державним, загальним для всіх дітей, незалежно від їхнього соціального походження [2].

Будучи одночасно філософом і психологом Йоганн Фрідріх Гербарт (1776-1841) намагався обґрунтувати педагогіку за допомогою двох наук: з філософії він виводив мету виховання, за допомогою психології вказував на шляхи досягнення цих цілей. Вбачаючи головну мету виховання у формуванні добродесної людини, основними шляхами її досягнення вважав виховуюче навчання, моральне виховання й «управління» дітьми. Особливо важливе значення Гербарт відводив виховуючому навчанню, в ході якого має розвиватися багатосторонній інтерес (емпіричний, естетичний, соціальний і релігійний) [7]. Гербарт перший з педагогів спробував дати філософсько-психологічне обґрунтування цілей і засобів виховання, яке уявлялося ним як взаємодія вихователя й виховуваного для безпосереднього впливу на душу з метою створити її. Основними шляхами досягнення такого завдання він вважав управління, навчання й моральне виховання. Моральний розвиток мав призвести до вільного руху вихованця у напрямку до чесноти. Важливу роль в цьому він відводив релігії [2].

Важливим принципом виховання Фрідріх Вільгельм Адольф Дістервег (1790-1866) вважав принцип природовідповідності, розуміючи його як узгодження з процесом природного розвитку людини, врахування вікових та індивідуальних особливостей учня. Великого значення надавав психології як «основі науки про виховання». Головне джерело розвитку педагогіки вбачав у педагогічному досвіді. Доповнюючий принцип виховання бачив у тому, щоб воно мало культуровідповідний характер. Наголошував, що «при вихованні необхідно звертати увагу на умови місця й часу, в яких народилася людина і живе, одним словом, на всю сучасну культуру в широкому й всеохопному розумінні цього слова». Вищу ціль виховання Дістервег визначав як «самодіяльність на служінні істині, красі й добру», вважаючи їх історично змінними поняттями [4].

Висновки. Педагогічна психологія являє собою міждисциплінарну самостійну галузь знання, що ґрунтується на знанні загальної, вікової, соціальної психології, психології особистості, теоретичної та практичної педагогіки. Вона має власну історію становлення й розвитку, аналіз якої дозволяє зрозуміти суть і специфіку предмета її дослідження. Ідеї європейських учених, насамперед, мали істотний вплив на розвиток педагогічної психології, однак вони не отримали цілісного й глибокого систематичного аналізу в літературі з історії психології. XVII- поч. XIX ст. в Європі був часом панування ідей епохи Просвітництва. Філософські педагогічні дискусії відбувались на теоретичному рівні. В той самий час зробили заклик до психологічної педагогіки Руссо, Песталоцці, а особливо Гербарт, все XIX століття педагогіка перебувала під впливом цієї ідеї, дозрілої вже в більш реальну силу.

Загалом, на початок XIX ст. ідея суспільного, а не індивідуального виховання, яке готувало б людину до життя в реальному соціумі, розвивалася й поширювалася далі.

Література

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. - М. : Логос, 2004. – С.14-17.
2. Басов Н.Ф. История социальной педагогики : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. Ф. Басов, В. М. Басова, А. Н. Кравченко. — М. : Издательский центр «Академия», 2005.- С. 87
3. Руссо Ж.-Ж. Эмиль или О воспитании // Педагогическое наследие / Сост.: В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. - М., 1988. - С. 194-297.

4. Пискунов А.И. Очерки по истории прогрессивной немецкой педагогики конца XVIII – начала XIX: учеб. Пособие [Текст] / А.И.Пискунов.- М.: Академия педагогических наук, 1960.- С.30-32.
5. Модзалевский Л.Н. Очерк истории воспитания и обучения: учеб. пособие [Текст] / Л.Н.Модзалевский. - СПб.: Алетейя, 2000. – С. 378 -385.
6. Российская педагогическая энциклопедия / Под. ред. В.Г. Панова. - М.,–1993-1999.-860 с
7. Хильгенхегер Н. Иоганн Фридрих Герbart / Хильгенхегер Н. //Перспективы: вопросы образования. Мыслители образования. - 1994. - № 1-2 (87-88). - Т. 2.